

Kampen om sjukfrånvaron. En samhällspolitisk studie, samtidigt en millenniumthriller!

Recension av boken "Kampen om sjukfrånvaron"

Bokens författare Björn Johnson.

Lund: Arkiv förlag, 2010

Jag sträckläser statsvetaren Björn Johnsons nyutkomna, välskrivna och viktiga bok, "Kampen om sjukfrånvaron", som vore den en spännande deckare. Kanske den är det. Den handlar om ett grundligt detektiv- och forskningsarbete, som leder till en helt annan bild av sekelskiftets starkt ökande sjukfrånvaro än den som annars envist under många år har trumpetats ut i gälla tonlägen.

Problemdefinition: ökad sjukfrånvaro handlar om försämrade arbetsmiljöer

I början av 2000-talet lyftes en ökande sjukfrånvaro fram som ett så allvarligt samhällsproblem att det hotade statsbudgeten. Hur problemets kärna och "rätta" natur skulle definieras blev en viktig politisk fråga. Kampen om och förutsättningarna för denna problemdefinition är en av frågorna, som Johnson studerat. Den definition, som först fick genomslag, var att ökningen berodde på försämrade arbetsmiljöer. Ett starkt omvandlingstryck hade under 90-talet lett till effektiviseringar i riktning mot "lean production, downsizing och outsourcing." Stress, depression, utbrändhet och belastningsskador var de vanligaste sjukfrånvarodiagnoserna. Då man också såg stora statistiska skillnader i sjukfrånvaro mellan kön, landsändar, oli-

ka sektorer och arbetsplatser menade man att olikheterna kunde förklaras av geografiskt, köns- och sektorsmässigt skevt fördelade och starkt försämrade psykosociala arbetsmiljöer. Johnson visar att definitionens framgång berodde på att den omfattades av alla partier, att den stöddes av fackföreningsrörelsen, av försäkringskassorna och Riksförsäkringsverket. Arbetsgivar sidan knorrade, men tvingades på defensiven och definitionen dominerade fram till år 2002.

Problemdefinition: ökad sjukfrånvaro handlar om överutnyttjande

Att sjukfrånvarons ökning berodde på ett överutnyttjande av sjukförsäkringen dök alltmer upp i debatten år 2002. Massmedia, främst Dagens Nyheters ledarsida, spelade stor roll för att detta på kort tid slog ut arbetsmiljön som problemdefinition. Ihärdigt drev DN några teman som tolkades mot denna syn. De var som förut de stora regionala skillnaderna i sjukskrivningsmönster och den höga andelen sjukskrivna kvinnor, men nya teman var den höga andelen sjukskrivna bland arbetslösa, medikalisering och systemfel i sjukskrivningsprocessen. Det som band dem samman var föreställningar om attityd- och normförskjutningar i samhället, som genom uppluckring

av individens samhällsansvar tillät ett överutnyttjande av försäkringen. Det ansågs förklara överrepresentationen av norrlänningar, kvinnor och arbetslösa bland de sjukskrivna.

Överutnyttjande tas för givet

Genom en närstudie med kritisk diskursanalys av några av Socialförsäkringsutredningens¹ skrifter visar Johnson att utredningen på förhand tog ett omfattande överutnyttjande av sjukförsäkringen för givet. Utan allvarliga försök att belägga, lät den förstå att människor egentligen inte är så sjuka. De bara upplever sig vara det och väljer att låta sig sjukskrivas. Socialförsäkringsutredningen, ledd av Anna Hedborg, var alltså mycket tententiös i förhållande till överutnyttjandedefinitionen, vilket understryks av att dess huvudbetänkande inte alls tog upp flera andra viktiga utredningar och studier som talade emot överutnyttjande. Det ligger något ogripbart, undflyende i detta att det överutnyttjande, som på förhand togs för givet, är den förment rationella anledningen till de stora förändringar, som gjorts de senaste åren i sjukförsäkringens regler och tillämpning för att, med ökad kontroll och fyrkantighet, råda bot på ett överutnyttjande, som aldrig blev belagt. Det förändringarna bygger på är cirkelbevisets logik och det är otäckt att numera träffa på konsekvenserna av sådan intellektuell lättja i form av sjuka, utförsäkrade männis-

kor av kött och blod på olika mottagningar.

Myter och missförstånd

Grundförutsättningen för debatten var att sjukfrånvaron hade ökat dramatiskt. Men ökade verkligen antalet sjukskrivna? frågar sig Björn Johnson. Ja, fast en fördjupad analys visade att 84 % av ökningen berodde på längre sjukskrivningstider, vilket innebär att antalet nya sjukskrivna bara ökade marginellt under åren 1996 – 2002. Hela ökningen sjukskrivna bland de arbetslösa berodde på förlängda sjukskrivningstider och inflödet av nya sjukskrivna arbetslösa t o m minskade under perioden. Att fler människor än någonsin sjukskrevs stämmer alltså inte. Inte heller stämmer bilden att sjukfrånvaron hotade statsfinanserna. I förhållande till BNP visas utgifterna för socialförsäkringsområdet ”sjukdom och handikapp” ha minskat sedan 1990. Väl underbyggt med empiriska data och klara argument punkterar Björn Johnson på område efter område helt eller delvis den dominerande synen på sjukfrånvarons orsaker. Och likt privatdetektiven Ture Sventon när han för kretsen av medarbetare och intressenter förklarade lösningen i fallet med det försvunna slottet i Paris, kan Johnson förklara överutnyttjandet som problemdefinition med att det var ett typiskt marängfall; vackert till formen och sött till smaken, men “så snart vi börjar tugga på sakerna, sjunker de ihop och

¹ Utredningen, klar hösten 2006, hade som uppdrag att göra en genomgripande analys av socialförsäkringarna. Fokus låg på sjukförsäkringen. Övriga socialförsäkringar analyserades i relation till denna.

försvinner“ (1).

Gåtans lösning

Och när marängen inför våra ögon sjunkit ihop och försvunnit, går Johnson vidare till gåtans lösning genom att redogöra för en studie av sociologen Tor Larsson. Denne pekar på två avgörande faktorer bakom den höga sjukfrånvaron. Den ena var lagförändringar, som på 90-talet berövade rehabiliteringsaktörerna deras viktigaste redskap för att få sjukskrivna tillbaka i arbete. Den andra var kommunernas förändrade ekonomi som medförde minskade omställningsmöjligheter på arbetsplatserna. Detta bidrog till att systemet för att avsluta särskilt svårösta sjukskrivningsfall kollapsade med en dramatisk ökning av de långa sjukskrivningarna som följd. Se där, en förklaring som, när man läst sista sidan av Johnsons and-löst spännande bok, får många av den höga sjukfrånvarons skenbart gåtfulla omständigheter och sakförhållanden att framstå som fullt begripliga.

En fortfarande olöst gåta

Den som är det minsta intresserad av sjukförsäkring, välfärdssamhälle och politik bör läsa boken och fundera på en ännu olöst gåta. Varför påbörjade redan den förra och fullbordade den nuvarande regeringen förändringarna av sjukförsäkringens regler och tillämpning på så lösa boliner? Från 2003 och till nu mer än halverades ju ändå sjuktalen och låg 2008 väsentligt under nivån vid 1990-talets början (2).

Ake Thörn

med dr, specialist i allmänmedicin
samt yrkes- och miljömedicin,
företagsläkare, Enheten för Arbets-
miljöhälsa, Norrbottens läns
landsting, Luleå
pakethorn@yahoo.com

Referenser

1. Holmberg Å. Ture Sventon i Paris. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1953
2. http://statistik.forsakringskassan.se/portal/page?_pageid=93,232952&_dad=portal&_schema=PORTAL